

meerdere keren expliciet in op de noodzaak van vrouwenemancipatie en roemt hij het werk van zijn binnen- en buitenlandse vrouwelijke collega's. Ook geeft hij ongezuete commentaar op de jodenvervolgning door de Duitsers en hun 'overrompeling' in Nederland. Hij laat niet achterwege te vermelden hoe veel van zijn Nederlandse en joodse collega's en vrienden aan hun einde zijn gekomen in werk- en concentratiekampen, gebeurtenissen die zo vlak na de oorlog nog een zeer verse wond moeten zijn geweest.

Reiziger in breinen is anekdotisch, beschrijvend en bij vlagen ontroerend, leest als een trein en heeft een hoog 'vermaak' gehalte, maar juist vanwege het opsommende en 'hak op de tak' karakter heeft dit boek ook wat gebreken. Alhoewel de herinneringen laten zien hoezeer een mensenleven, zowel persoonlijk als professioneel, verbonden is met ontwikkelingen in een bredere sociaal-culturele context, mist in deze autobiografie een reflectie op de gebeurtenissen die de beroering in Ariëns Kappers' persoonlijke leven en wetenschappelijke loopbaan hebben veroorzaakt. De lezer blijft met tal van vragen achter, zoals bijvoorbeeld: waarom precies vond Ariëns Kappers het nodig om een afzonderlijke Vereniging voor onderzoek van de therapie van zenuw- en zielsziekten op te richten? Waren er op dat vlak therapeutische lacunes die de bestaande Nederlandse Vereniging voor psychiatrie en neurologie niet kon vullen? De lezer komt het niet te weten.

Het ontbreekt, kortom, aan een vakinhoudelijke beschouwing op de ontwikkelingen in de neurologie. Verder dan een globale schets van het reilen en zeilen aan het Centraal Instituut voor hersenonderzoek en het beschrijven van respectbetuigingen aan of meningsverschillen met collega's gaat Ariëns Kappers niet. Op een soortgelijke manier verhaalt de neurowetenschapper voortdurend wat een voorrecht het was die en die persoon op die en die reis te ontmoeten en te spreken, maar gaat hij niet in op de aard van hun conversaties en eventuele consequenties voor de ontwikkeling in zijn denken. We weten, met andere woorden, wie zijn vrienden en collega's waren, maar niet waarom. Naast een vakinhoudelijke beschouwing ontbreekt dus ook een soort psychologische zelfreflectie.

Dat is jammer, het zijn juist deze bespiegelingen die *Reiziger in breinen* een meerwaarde hadden kunnen geven, die de memoires boeiend hadden kunnen maken voor historici. Deze extra dimensie heeft het boek niet, misschien omdat het werk niet 'af' is — die conclusie laat ik aan andere lezers over. Zoals ik de autobiograaf Ariëns Kappers hier heb leren kennen, had hij de introspectieve reis in zijn eigen brein waarschijnlijk nog in alle rust en perfectie willen vervolmaken.

Jessica Slijkhuis

K. van der Wiel, J. Zijlstra, *Paradijs der runderen. Geschiedenis van de rundveeverbetering in Noord-Holland* (Wormerveer: Rundveeverbeteringsorganisatie Noord-Holland, Stichting uitgeverij Noord-Holland, 2001, 424 blz., ISBN 90 71123 59 6).

Het schrijven van een boek over de geschiedenis van een 'technisch' onderwerp is een lastig karwei. De technici onder de lezers willen alles weten over toognagels of afslibbare deeltjes, maar dat schrikt een breder publiek af. Wil je meer lezers bereiken dan alleen specialisten, dan moet je vooral niet te veel over die toognagels en die afslibbare deeltjes schrijven, maar dan zijn de technici weer teleurgesteld. De Rundveeverbeteringsorganisatie Noord-Holland heeft zich kennelijk gerealiseerd dat dit probleem speelde en daarom twee auteurs aan het werk gezet voor het schrijven van een gedenkboek over honderd jaar rundveeverbetering in Noord-Holland: de historicus Van der Wiel, die voor het brede publiek heeft geschreven, en de oud-

consulent voor de rundveehouderij Zijlstra, die de kenners tevreden moest stellen. Het resultaat van deze taakverdeling kan zondermeer geslaagd worden genoemd.

Het eerste deel van het boek is geschreven door Van der Wiel en bestaat uit drie niveaus. Op het hoogste niveau vinden we een helder overzicht van de geschiedenis van de rundveehouderij in Noord-Holland vanaf de zeventiende eeuw. Het tweede niveau omvat het eigenlijke onderwerp van het boek, de geschiedenis van de fokkerij. De kwaliteit van het Noord-Hollandse vee werd in het derde kwart van de negentiende eeuw ontdekt door de Amerikanen, waardoor een belangrijke export van runderen naar de Verenigde Staten op gang kwam. Voor de Noord-Hollandse boeren was dit reden om te gaan fokken op 'Amerikaans haar', de zwartbonte kleur die de Amerikanen zagen als het kenmerk van het Noord-Hollandse — en Friese — kwaliteitsvee. Merkwaaardig genoeg zou dit Nederlandse vee in de Verenigde Staten aangeduid worden als 'Holsteinvee'.

Aan het eind van de negentiende eeuw kwam er verandering in de Noord-Hollandse veefokkerij. Er werd niet langer voor de export gefokt, maar meer voor het eigen bedrijf. Boeren gingen hun melk leveren aan de zuivelfabriek en die betaalde steeds vaker uit naar rato van het vetgehalte van de melk. Het werd dus zaak een koe te fokken die liefst veel melk met een hoog vetgehalte gaf. Men fokte niet alleen meer op uiterlijk, hoewel dat belangrijk bleef, maar ook op melkproductie. In 1896 werd de eerste fokvereniging te Hoogkarspel opgericht, die weldra werd gevolgd door vele andere.

Gedurende de twintigste eeuw onderging de rundveefokkerij grote veranderingen, die gekenmerkt werden door verwetenschappelijking en schaalvergroting. Belangrijke stappen waren de introductie van de kunstmatige inseminatie in 1947 en het fokken met Amerikaanse Holsteinstieren — afstammelingen van negentiende-eeuws exportvee uit Noord-Holland — vanaf 1972. De schaalvergroting vond niet alleen plaats bij de boerenbedrijven, maar ook bij de organisaties. Eerst waren er dorpsverenigingen, toen regionale verenigingen, vervolgens een provinciale vereniging en die is intussen opgegaan in een landelijke organisatie.

Op het derde niveau van Van der Wiels deel van het boek vinden we de ervaringen van de individuele boeren. Voor de oudere periode worden deze beschreven aan de hand van boekhoudingen en egodocumenten, voor later jaren met behulp van kranten- en tijdschriftartikelen en interviews. Deze paragrafen bieden niet alleen een welkome afwisseling, maar geven ook meer inzicht in de algemene ontwikkeling. Vooral voor de twintigste eeuw tonen ze aan hoe de boer steeds meer een radertje is geworden in een wereldwijd agrarisch-industrieel complex. Heel mooi is het hoofdstuk 'Boeren in een grote buitenwereld' waarin vooral aan de hand van interviews wordt aangegeven met welke problemen de boer thans wordt geconfronteerd en waarom hij toch doorgaat met boeren. Het beeld dat hieruit oprijst, geldt niet alleen voor de Noord-Hollandse veehouder, maar voor de hele agrarische sector in Nederland. Had minister Brinkhorst dit hoofdstuk gelezen, dan had hij de directeur van het Sociaal-Cultureel Planbureau geen rapport hoeven te laten schrijven over de motivatie van de Nederlandse boer.

Dan is er het tweede deel, geschreven door Zijlstra. Hierin wordt geschiedenis van de fokkerij beschreven gerangschikt naar bloedlijnen. Dit is een technisch verhaal voor de kenner. Ik kreeg er het gevoel bij dat me altijd bekruipt als ik vastloop bij het oplossen van het cryptogram in de krant en dan de bridgerubriek ga lezen: alsof ik in een ander universum terecht ben gekomen waarvan ik niets begrijp. Maar dat geeft in dit geval niet, want dit gedeelte van het boek is geschreven voor het andere publiek. Veefokkers zullen hier ongetwijfeld van smullen en gezien Zijlstra's achtergrond kunnen we aannemen dat dit een verantwoord en goed onderbouwd verhaal is.

Valt er dan niets te kritiseren aan dit boek? Kritiek zou kunnen zijn dat het wel heel duidelijk

vanuit het gezichtspunt van de landbouw is geschreven en er weinig aandacht is voor de negatieve aspecten van de moderne landbouw. Het gekozen standpunt is echter gezien de aard van de opdrachtgever begrijpelijk en bovendien zal de lezer tegenwoordig zelf meer dan genoeg weten over die negatieve kanten. Daar komt nog bij dat zeker niet alle kwade gevolgen van het moderne boerenbedrijf worden genegeerd. Op pagina 260 bijvoorbeeld wordt gewezen op de kans op veterinaire rampen als gevolg van het slepen met dieren. Gezien de MKZ-epidemie die kort daarop uitbrak is dit een profetisch zinnetje gebleken. Kortom, een prachtboek.

Piet van Cruyningen

M. Kemperink, *Het verloren paradijs. De literatuur en de cultuur van het Nederlandse 'fin de siècle'* (Amsterdam: Amsterdam University Press, 2001, 384 blz., €25,75, ISBN 90 5356 487 X).

De Groningse neerlandica M. G. Kemperink, die in 1988 is gepromoveerd op een deugdelijk proefschrift over het Hollandse sensitivisme, trekt in deze monografie ten strijde tegen een opvatting die gemeengoed is onder de Nederlandse cultuurhistorici. Volgens de door haar gewraakte visie raakte de Nederlandse kunstenaarswereld vanaf omstreeks 1895 in de ban van uiteenlopende sociale filosofieën die elk voor zich verlangden naar synthese. Het artistieke klimaat ging hetzelfde, moderne patroon vertonen van fragmentatie en verzuiling waaraan de hele Nederlandse samenleving onderhevig was. Naast het radicale individualisme van de Tachtigers dienden zich destijds een groot aantal bronnen van kunstvernieuwing aan. De belangrijkste hiervan waren: een romantisch katholicisme, de theorieën over kunst en samenleving van Richard Wagner, het Engelse utopisme van William Morris en het Duitse marxisme van Karl Kautsky.

Kemperink gelooft niet in deze versnippering van kunstopvattingen. Zij abstraheert met nadruk van het gebruikelijke onderscheid in genres en stromingen: naar haar opvatting zijn er op het punt van de wereld- en levensbeschouwing géén principiële verschillen aanwijsbaar. Die veronderstelde convergentie probeert zij aan te tonen via de behandeling van een aantal specifieke thema's die zij gedestilleerd heeft uit de Nederlandse literatuur van de jaren 1885-1910, te weten: natuur, stad, ras, stand, sekse, wetenschap, geloof, kunst en kunstenaar. Daarbij legt zij telkens dwarsverbanden. Haar studie loopt uit op de constructie van een homogeen denkpatroon dat alle schrijvers, dichters en denkers van het *fin-de-siècle* eendrachtig bezielde zou hebben.

De noemer waaronder Kemperink alle ideologieën samenbrengt, is de angst voor de degeneratie van het westerse ras. Die angst manifesteerde zich in een bijna panische vrees voor opstanden en revoluties, zowel in de koloniën als in het moederland. Het alom heersende pessimisme kwam ook tot uiting in een diepe twijfel aan de macht van de wetenschap. Bovendien had het traditionele christendom zijn vanzelfsprekende waarde verloren. Een veelsoortig mystiek idealisme, dat leidde tot een conservatieve levenshouding in maatschappelijk opzicht, was ervoor in de plaats gekomen. Volgens Kemperink wensten de meeste literatoren een rem te zetten op sociale mobiliteit: 'In dat opzicht tonen de auteurs zich ondanks hun vaak wel aanwezige socialistische en utopistische ideeën reactionair. Dit conservatisme bleek ook uit hun idealisering van hogere standen en hun neiging om zich daarmee te vereenzelvigen.' (340)

Kemperinks typologie van het *fin-de-siècle* is aldus een simplificatie geworden. Zij levert in haar studie dezelfde soort generalisaties die men ook aantreft in de dissertatie van haar vakgenote